

„Berufsverbot”. Ein bundesdeutsches Lesebuch. Hrsg. W. Beutin, Th. Metscher, B. Meyer. Verlag Atelier im Bauernhaus, ??? 1979.

Pod tytułem „Berufsverbot” ukazała się w RFN książka wydana przez badaczy literatury dra Wolfganga Beutina z Hamburga i prof. Thomasa Metschera z Uniwersytetu w Bremie oraz filmologa z Hamburga — dr Barbarę Meyer. Książka ta nosząca w podtytule określenie „czytanka” (*Lesebuch*) nawiązuje do popularnych w niemieckim kręgu kulturowym antologii literackich i jest jedną z nielicznych dotąd pozycji wydawniczych, poświęconych aktualnemu w RFN problemowi zakazu wykonywania zawodu — *Berufsverbot*.

Berufsverbot — to ściślej rzecz biorąc — zakaz wykonywania zawodu w służbach publicznych. Jak pisze J. Janicki jest to

„...swoista prawna instytucjonalizacja ograniczania niektórym osobom lub grupom osób uznanym za ekstremistów (*Radikale*) prawa do wykonywania zawodu w służbach publicznych. (...) Chodzi przy tym o akcję skierowaną nie tyle przeciwko tzw. ekstremistom w ogóle, ile przeciwko przedstawicielom i działaczom lewicy społecznej, a w tym głównie przeciwko komunistom”¹.

Stanowią oni bowiem — według władz państwowych RFN — zagrożenie dla ustroju politycznego państwa oraz działają w sposób sprzeczny z konstytucją (*verfassungswidrig*), stając się tym samym jej wrogami (*Verfassungsfeinde*). Zawodem, który został szczególnie dotknięty różnymi formami represji ze strony władz RFN jest zawód nauczyciela, obarczony odpowiedzialnością za wychowanie przyszłych pokoleń. Ostrej cenzurze poddano również działalność osób zatrudnionych w środowiskach masowego przekazu, wydawnictwach, drukarniach, księgarniach itd. Represjonowaniu przez specjalnie w tym celu powołane organa władzy państwowej podlegają przede wszystkim przynależność do partii komunistycznej (*DKP*) lub organizacji politycznych, krytykujących działalność rządu Republiki Federalnej (np. *VdJ* — *Vereinigung Demokratischer Juristen*), udział w demonstracjach antyrządowych, głoszenie poglądów politycznych wykazujących zbieżność z ideami ruchu komunistycznego. Fala zwolnień, przesłuchań i represji, obejmująca nie tylko kraje rządzone przez koalicję *CDU/CSU* ale także przez *SPD*, wywołała — jak pisze prof. dr Gerhard Stuby w przedmowie do omawianej książki — zarówno w kraju jak i za granicą liczne protesty. Narodowy i międzynarodowy ruch przeciwników „*Berufsverbot*” zyskał na znaczeniu odkąd zrozumiano, iż mianem „wroga konstytucji” napiętnowany może być każdy, kto będzie wykazywał zainteresowanie zmianą społeczno-politycznego *status quo* Republiki Federalnej. Nasilający się proces urzeczywistniania *Berufsverbot* związany jest również z faktem, iż:

„...*CDU* i Strauss robią wszystko, by młodzież postępową (lewicową) skompromitować w oczach niemieckiego kołtuna i drogą *Berufsverbot* czy straszakiem terroryzmu oczernić ją jako wroga narodowi siłą niszczącą...”²

Omawiana tutaj książka to publikacja niezwykle, świadczą o tym: jej charakter, wałka i aktualna tematyka, bogactwo treści i różnorodność użytych form i środków artystycznych. Redaktorom tej pozycji udało się zgromadzić prace wielu znanych w Republice Federalnej pisarzy, grafików, satyryków i innych artystów jak np. H. Bölla, G. Wallraffa czy przedstawicieli współczesnego protest-songu za-

¹ Lech Janicki, *Aspekty prawne polityki wewnętrznej i zewnętrznej RFN w opinii Zachodu*, „Przegląd Zachodni” nr 3/79, s. 2.

² Marian Podkowiński, *Dokąd zmierza RFN?*, „Radar” nr 3/80, ss. 16-17.

chodnioniemieckiego Dietricha Kittnera, Franza Josepha Degenhardta, Dietera Süverkrüpa i in. Każda z zamieszczonych prac wyraża w charakterystycznej dla autora formie artystycznej jego stosunek i postawę ideową wobec kwestii *Berufsverbot*. Dzięki tym artystycznym dokumentom czytelnik zachodnioniemiecki zapoznaje się z funkcjonowaniem zakazu wykonywania zawodu w służbach publicznych i z konsekwencjami, jakie pociąga za sobą przynależność do ugrupowań i organizacji lewicowych, dając w miarę pełny obraz społeczno-polityczno-kulturalnych następstw, wynikających z wydania i wprowadzenia w życie *Berufsverbot*. Jest to pozycja tym cenniejsza, iż różni twórcy, wypowiadając się zdecydowanie przeciw zakazowi wykonywania zawodu w służbach publicznych, krytykując i ośmieszając to pociągnięcie władz RFN, wywierają znaczny wpływ na kształtowanie się postaw zachodnioniemieckiej opinii publicznej w tej kwestii; jej celem jest zgromadzenie z jednej strony jak najwięcej materiału rzeczowego dotyczącego różnych aspektów tego problemu, a z drugiej strony zebranie wypowiedzi, zawierających akcenty specyficznie pojętej krytyki. Autorzy zebranych tu opinii z ironią i skarkazmem traktują przedstawiane przez nich fakty represji polityczno-społecznych, prowokując czytelnika do bardziej wnikliwej oceny i głębszej analizy omawianego zagadnienia.

Jak już wspomniano jedną z zalet omawianego tu zbioru tekstów zachodnioniemieckich jest bogactwo i różnorodność form wyrazu artystycznego. Obok opisu i analizy wydarzeń i faktów związanych z prześladowaniami grup lewicowych w Niemczech Zachodnich (począwszy od kadencji kanclerza W. Brandta) wyrażonych w formie poetyckiej, książka zawiera również przedruki dokumentów, tekstów prawnych, aktów i uchwał konstytucyjnych dotyczących zwolnień ze służby publicznej osób, działających w sprzeczności z konstytucją RFN, cytowane są fragmenty dekretów z okresu republiki weimarskiej odnośnie do zakazu wykonywania zawodu w służbach publicznych, reproduktowane karykatury i rysunki satyryczne nawiązują m. in. do średniowiecznych prześladowań heretyków i czarownic oraz ośmieszają ustanowione 28 stycznia 1972 r. „zasady postępowania wobec sił wrogich konstytucji, pozostających w służbie publicznej”.

Nasilający się w ostatnich latach w RFN proces dyskryminowania ludzi o poglądach lewicowych pozostaje w wyraźnej sprzeczności z deklarowanym oficjalnie wolnościowo-demokratycznym charakterem państwa zachodnioniemieckiego. Dla wyrażenia powyższych treści autorzy prac zamieszczonych w omawianym tomie wykorzystali takie formy przekazu literackiego jak balladę polityczną, zagadkę literacką, dialog, reportaż, aforyzm, list, szkic autobiograficzny, opowiadanie realistyczne, esej, dane faktograficzne a nawet kompozycję muzyczną i in. Najczęściej stosowanymi środkami wyrazu artystycznego są metafora przenośnia poetycka i porównanie przy jednoczesnym zachowaniu „surowości” stylu.

Całość materiałów zamieszczonych w antologii zebrana została w sześciu tematycznie wyodrębnionych rozdziałach. We „Wstępie” do omawianej książki redaktorzy umieścili opisy sylwetek wybitnych twórców niemieckiej nauki i kultury, m. in. A. H. Hoffmanna, J. G. Fichtego, G. E. Lessinga, braci J. i W. Grimmów, A. Einsteina, uznając ich za symbole niesprawiedliwych prześladowań ze strony władz za rewolucyjną — jak na owe czasy — działalność. Natomiast w przedmowie prof. dr Gerhard Stuby wyjaśnia zasady ustanowienia i wprowadzenia w życie zakazu wykonywania zawodu w służbach publicznych, akcentując społeczno-polityczne następstwa takiego postępowania.

Rozdział pierwszy „Tradition” nawiązuje do tradycji stosowania prześladowań za reprezentowaną postawę ideową, polityczną czy filozoficzną już od czasów śred-

niowiecza poprzez rok 1878, rok 1933 a skończywszy na 1972 r. Jako uzasadnienie tych dat przytoczono fragmenty ustawy antysocjalistycznej (*Sozialistengesetz*) z 1878 r., hitlerowskiej ustawy „*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamten-tums*” z 1933 r., mówiącej o zwolnieniach urzędników, którzy nie spełniają określonych oczekiwań politycznych i ideowych, oraz wypowiedzi na temat *Berufsverbot* m. in. Waltera Mossmanna, Petera Maiwalda, Dietricha Kittnera i in.

Znacznie obszerniejszy pod względem reści i objętości jest rozdział drugi („*Schnüffelei*”), traktujący głównie o licznych denuncjacjach, procesach poszlakowych, niesłusznych oskarżeniach itp. jakie mają ostatnio miejsce w RFN w związku z *Berufsverbot*. Autorzy zamieszczonych tu materiałów konsekwentnie demaskują rozbudowany i doskonale funkcjonujący aparat wywiadowczy, gromadzący wszelkie informacje o tych obywatelach RFN, którzy zdaniem określonych kręgów stanowią zagrożenie dla ustroju państwa. Na ten temat wypowiadają się m. in. Ingeborg Drewitz, Franz Joseph Degenhardt, Werner Sünkenberg, Rudi Bergmann, Wolfgang Bächler i in.

Kolejny rozdział omawianej książki nosi tytuł „*Folter*”. Treścią jego są tortury w sensie przenośnym, cierpienia natury psychicznej, bardziej wyszukane i okrutne niż cierpienia fizyczne. Wiersz Alfreda Anderscha pt. „*Artykuł 3 (3)*”, otwierający ten rozdział, zapowiada stopniowe odradzanie się klimatu politycznego z okresu republiki weimarskiej, nadejście nowej ery hitleryzmu. Przesłanki tego procesu są już teraz widoczne i symptomatyczne. Obok fragmentu artykułu pt. „*Lekcja na temat znaczenia tortur. (...) Oskarżenia inkwizytora*”, jaki ukazał się artystycznej i twórczości Anderscha, w rozdziale tym znalazła się również replika Anderscha pt. „*Odpowiedź heretyka*”, opublikowana w FAZ w dn. 9 lutego 1976 r. Autor odpowiada w niej na stawiane mu w wymienionym wyżej artykule zarzuty, dotyczące używania przez niego nawiązujących do przeszłości hitlerowskiej „zbyt mocnych określeń” dla przedstawienia obecnej sytuacji społeczno-politycznej w RFN. Uzupełnieniem dyskusji, jaka wywiązała się w związku z tym na łamach prasy, radia i telewizji, jest zamieszczona w omawianej publikacji wypowiedź dr Hannelisy Schulte pt. „*Tortury*”, w której uzasadnia ona trafność i zasadność użytych przez Anderscha wyrażeń, mających — jej zdaniem — znaczenie dosłowne, a nie przenośni poetyckiej czy symbolu. Na wyraźne analogie między obecną sytuacją pisarzy, twórców, wychowawców, działaczy lewicowych i in. a falą represji w okresie republiki weimarskiej wskazują również w swych rozważaniach tacy pisarze jak Uwe Wandrey i Gerhard Zwerenz.

Kolejny rozdział zatytułowany „*Zensur*” dotyczy kwestii przestrzegania (a raczej nie przestrzegania) zasady wolności słowa w środkach masowego przekazu w RFN w ostatnich latach, co ma ścisły związek z funkcjonowaniem *Berufsverbot*. Teksty zebranych tu autorów świadczą o tym, że tzw. wolność słowa zagwarantowana w art. 5 Ustawy Zasadniczej RFN jest tylko pozorna. Autorzy przedstawiają rozmaite sposoby ograniczania działalności pisarskiej i swobody publikowania prac wielu twórców w Niemczech Zachodnich, popierając swe słowa licznymi przykładami. Wszyscy twórcy, napiętnowani określeniem „wrogów konstytucji”, są — zdaniem wypowiadających się tutaj autorów — traktowani jak zwykli kryminaliści. W obronie wolności słowa w zachodniemieckich środkach masowego przekazu występują m. in. Günter Wallraff, P. O. Chotjewitz, Peter Schütt, Armin Kerker, Uwe Wandrey.

W jednym z ostatnich rozdziałów — „*Fälle*” zgromadzono materiały dotyczące przebiegu szeregu przesłuchań kandydatów do zawodu nauczyciela. Przej-

mująca w swej wymowie jest szczególnie „Rozmowa z władzą państwową” Horsta Hensela, ukazująca wyraziście beznadziejność sytuacji przyszłych nauczycieli o odmiennych, niż oficjalnie aprobowane, przekonaniach polityczno-ideowych starających się o pracę. Przypadki przesłuchań, wywiadów, inwigilacji nie są w Republice Federalnej odosobnione; tematykę tę szeroko omawiają m. in. czołowi działacze ruchu lewicowego Dieter Süverkrüp czy Dietrich Kittner.

Ostatni z rozdziałów nosi tytuł: „Grundgesetz. Demokratie”. Jego mottem mogłaby stać się wypowiedź Alfreda Grossera, laureata nagrody Nobla w 1975 r., który stwierdził, iż „coraz więcej mówi się w RFN o obronie konstytucji przez państwo, a coraz mniej o obronie podstawowych wolności człowieka...” Nad istotą tego zagadnienia zastanawia się w wierszu pt. „Tak przecież nie można” Barbara Meyer. Wolfgang Beutin wyraża się natomiast z ironią o „trosce” sił reakcyjnych o konstytucję RFN, wyrażając przy tym obawę, by nie posunęła się ona zbyt daleko, czego zapowiedzią jest chociażby ustawodawstwo wyjątkowe czy też *Berufsverbot*. Tymczasem kogoś, kto dosłownie traktuje formuły konstytucyjne głoszące np., iż „Godność człowieka jest nienaruszalna. Przestrzeganie jej i ochrona jest obowiązkiem wszelkich władz państwowych. (...) Każdy ma prawo do swobodnego rozwoju osobowości. (...) Wszyscy są równi przed prawem” traktuje się jak „niebezpiecznego wariata”, stwierdza Nicolas Pataky w opowiadaniu pt. „Podopieczny konstytucji” (*Der Verfassungsschützing*) opublikowanym w tym rozdziale.

W aneksie zatytułowanym „Nachbarn” zebrano wypowiedzi postępowych pisarzy państw sąsiadujących z Republiką Federalną Niemiec, szczególnie zaś pisarzy francuskich, potępiających wydanie *Berufsverbot*.

Na zakończenie należy zaznaczyć, iż omówiona tu została zaledwie część licznie zgromadzonych w tej publikacji wypowiedzi różnych twórców zachodnioniemieckich w kwestii *Berufsverbot*. Powyższe omówienie sygnalizuje jedynie niektóre z podjętych przez cytowanych autorów aspektów tego problemu. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż różni twórcy zachodnioniemieccy, których opinie znalazły się w omawianym tomie, potraktowali ten temat szeroko i różnorodnie, ich wnikliwa analiza tego niezwykle aktualnego w ostatnich latach w RFN zjawiska pozwala na poznanie jego właściwego oblicza przez czytelników o różnych przekonaniach polityczno-ideowych nie tylko w RFN, ale również za granicą. Omawiana publikacja obok wspomnianych już walorów poznawczo-ideowych, jest godna uwagi również ze względu na wartości literackie. Ogromna różnorodność zaprezentowanych w niej form artystycznych sprawia, iż książka „*Berufsverbot*” nie jest monotonna w odbiorze. Jest to pozycja pod każdym względem zasługująca na uznanie i uwagę czytelników zainteresowanych poznaniem życia społeczno-politycznego Republiki Federalnej Niemiec.

Maria Wagińska-Marzec

Terroryzm polityczny. Pod redakcją Jerzego Muszyńskiego. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, 355 ss.

Terroryzm polityczny był w ostatnim dziesięcioleciu na Zachodzie przedmiotem licznych publikacji o charakterze naukowym i popularnym. W krajach socjalistycznych, których zjawisko to nie dotknęło bezpośrednio, zainteresowanie terroryzmem było ze zrozumiałych względów mniejsze. W Polsce sporadycznie tylko podejmowano badania nad tym zagadnieniem, czego konsekwencją jest nagromadzenie się szeregu nieporozumień wokół tego, czym jest terroryzm polityczny, jakie